VERDUURZAMING VAN KWETSBARE WIJKEN

PLATFORM31
kennis van stad en regio

NYENRODE BUSINESS UNIVERSITEIT

Inspiratiereeks **Opgaven Verbinden in de Wijk**

Groen in kwetsbare wijken

Goed voor de gezondheid én voor nog veel meer

"Doe onderzoek naar de vraag: 'Hoe ziet de hemel eruit?'" Die opdracht gaf het Amerikaanse architectenbureau Skidmore Owings & Merrill onlangs aan een afstudeerder.[1] In iedere godsdienst is de hemel namelijk een plek met een tuin en waterstromen. In buurten waar veel mensen met een laag inkomen wonen is vaak minder omgevings- en recreatiegroen dan in rijkere buurten.[2] De inrichting van de openbare ruimte van kwetsbare wijken blijft dus ver van het beeld van de hemel verwijderd. Het is daar dan ook meestal weinig aanlokkelijk om buiten te zijn. En dat terwijl buitenlucht, groen en water zo goed voor ons zijn.

1. Het Financieele Dagblad (2021, 8 januari): Kantoren maken ons ziek, hoe maken we ze gezond?
2. Inspiratieboek van Platform31 (2020): Energietransitie en gezondheid in kwetsbare wijken

Het buitenmilieu in buurten waar veel mensen met een kleine portemonnee wonen is minder gunstig dan in rijkere wijken. In kwetsbare buurten is bijvoorbeeld de concentratie stikstofoxiden hoger en ondervindt men meer hinder van verkeersuitstoot en -geluid, vaak doordat deze wijken langs snelwegen of industrieterreinen liggen. Het is belangrijk om juist in deze wijken werk te maken van omgevings- en recreatiegroen, want de natuur heeft positieve effecten – niet alleen op gezondheid, maar ook op stemming, creativiteit, menselijke relaties[3], klimaatadaptatie en biodiversiteit.

Uit Chinees onderzoek van ruim 7.300 coronabesmettingen blijkt dat slechts twee mensen buiten besmet raakten. Ook na een Black Lives Matter-demonstratie in Minnesota bleek slechts 1,8 procent van de ruim 13.000 deelnemers besmet te zijn. In de buitenlucht lijken dus weinig besmettingen voor te komen[4]. Daarom is het vanwege het blijvende gevaar van opkomende nieuwe virussen of mutaties extra belangrijk dat openbaar gebied in kwetsbare wijken uitnodigt tot ontmoeten in de buitenlucht. Ontmoeten in kleine, slecht geventileerde binnenruimtes brengt immers grote gevaren voor de gezondheid met zich mee.

Gezondheid

Omgevings- en recreatiegroen is goed voor de gezondheid en dat is bij uitstek belangrijk voor mensen met een lage sociaaleconomische status (SES), die gemiddeld zes jaar eerder overlijden dan mensen met een hoge SES en ook vijftien jaar korter in goede gezondheid verkeren. Vooral in wijken met veel sociale huurwoningen wonen verhoudingsgewijs veel mensen met een lage SES en een relatief slechte gezondheid. Onderzoekers van de Universiteit van Wageningen deden onderzoek naar de kansen en mogelijkheden van groenvoorziening in de sociale woningbouw[5]. Daarbij gaat het hen niet alleen om de hoeveelheid groen, maar vooral ook om de kwaliteit ervan. Groen van hoge kwaliteit nodigt immers meer uit tot gebruik. Maar dan moet in het ontwerp wel rekening gehouden worden met de leeftijd en leefstijl van bewoners. Zij noemen als voorbeeld de gemeente Zwolle, waar de groenstroken die voorheen vooral gebruikt werden voor het uitlaten van honden veranderd zijn in doorgaande wandelroutes met opgeknapte speelplaatsen, zodat (ouders met) kinderen meer gestimuleerd worden om te bewegen.

3. Uit het boek 'The Nature Fix – Why Nature Makes Us Happier, Healthier and More Creative' van Florence Williams
4. Het Financieele Dagblad (2021, 8 januari): Kantoren maken ons ziek, hoe maken we ze gezond?
5. Veel van wat in deze factsheet staat beschreven komt uit het Wageningse rapport 'Groenvoorziening in de sociale woningbouw' (Klostermann, Krijgsman, & Snep, 2019). Indien er sprake is van een andere bron wordt dit expliciet gemeld.

Een ander voorbeeld is het project 'Groen voor Grijs', waarin door de Wageningse onderzoekers werd onderzocht hoe groen in de woonomgeving bij ouderen tot meer welzijn en lagere zorglasten kan leiden en mantelzorgers kan ontlasten. Hier is gekozen voor belevingsgericht groen (vaste planten en zaaibloemen) en fruitbomen, ontmoetingsplekken en zitmogelijkheden (zowel in de zon als de schaduw) en wandelpaden met verhoogde borders en traditionele kruiden waarover ouderen uit verschillende culturen met elkaar in gesprek kunnen komen. Een derde voorbeeld dat de onderzoekers noemen is het recreatiegebied Molenplas in Haarlem, waar een *fitness court* gerealiseerd is waarvan zowel scholieren, ouders met kinderen, joggers als ouderen gebruikmaken. De gemeente stelde de locatie gratis ter beschikking, de fitnessapparaten zijn gesponsord door bedrijven en het veldje wordt beheerd door een fitnessorganisatie.

In Singapore biedt het 'Housing-in-a-Park'-concept een kwalitatief hoogwaardige groene omgeving voor bewoners met lagere inkomens. Aanleiding vormde de zorg dat veel bewoners van de dichtbevolkte hoogbouwwijken te ver van de natuur verwijderd zijn. Om die afstand te verkleinen werden groene gevels, publieke ontmoetingsplekken op groene daken op verschillende niveaus van de gebouwen en groene pleinen op parkeergarages gerealiseerd[6].

Klimaatadaptatie en bevorderen biodiversiteit

Groen aanleggen in wijken is kostbaar. Volgens de Wageningse onderzoekers is het lastig om de kosten van groenaanleg en beheer te becijferen. Het beeld heerst dat harde materialen zoals bestrating het duurst zijn bij aanleg (50 euro per vierkante meter), en gras het goedkoopst (0,45 euro per vierkante meter). Vaste planten zitten daar tussenin (2,90 euro per vierkante meter). De betaalbaarheid van groenvoorziening wordt echter niet alleen bepaald door de kosten van het aanplanten, maar ook door de kosten van het onderhoud. Vaste planten zijn bijvoorbeeld duurder in het jaar van aanplanten, maar door lagere onderhoudskosten kunnen die over een periode van tien jaar juist voordeliger zijn dan gras of heesters. Waterschappen stellen subsidies beschikbaar voor diverse maatregelen die bijdragen aan de wateropgave, zoals de aanschaf van regentonnen, groene daken en de afkoppeling van regenwater. Volgens de onderzoekers wordt nog weinig gebruikgemaakt van deze subsidies. Wel doen veel gemeenten mee met 'Operatie Steenbreek' om ontharding van privétuinen te bevorderen.

Deze subsidies zijn geïnitieerd vanwege de noodzaak van het treffen van maatregelen gericht op klimaatadaptatie. Deze klimaatopgave kan dus een extra stimulans bieden om ondanks de kosten toch versneld in te zetten op vergroening van wijken. In de gemeente Den Haag zijn om die reden in de prestatieafspraken die gemeenten met woningcorporaties maken ook afspraken gemaakt over klimaatadaptatie en leefbaarheid. Deze sluiten aan op het klimaatadaptatieprogramma van de gemeente dat momenteel versneld wordt uitgerold in kwetsbare wijken.

In Den Haag gaat het daarbij over groene daken en gevels, het verminderen van verharding, oplossingen voor extreme regenval, het vergroenen van binnentuinen en het oplossen van grondwaterproblemen. Ook het verminderen van hitte-eilanden krijgt veel aandacht: kleine of grotere plekken in steden waar de temperaturen – als het elders al heet is – nóg hoger zijn. Dergelijke gebieden worden gekenmerkt door hoogbouw of andere bebouwing van meerdere verdiepingen. Begroeiing is er gering, waardoor er weinig schaduw en verdampingskoeling mogelijk is. Andere factoren die meespelen bij een hitte-eiland zijn het ontbreken van voldoende wind en water, gebruik van (vooral) donkergekleurde bouwmaterialen, daken en asfalt.[7]

Groen draagt natuurlijk ook bij aan de biodiversiteit. Deze is in de gebouwde omgeving tegenwoordig groter dan in het landelijke gebied. Dit komt door monoculturen, overbemesting en bestrijdingsmiddelen in de landbouw. Door tuinen in de woonomgeving ecologisch in te richten ontstaat een nog grotere variatie aan biotopen,

6. Uit: From Slums to Sky Gardens – Singapore's Public Housing Success
7. https://hitte-eilanden.nl

waar vooral vogels en insecten van kunnen profiteren. In Den Haag geldt daarom een puntensysteem met een tweeledig doel: gebouwen bieden onderdak aan bepaalde vogelsoorten (mussen, gierzwaluwen, vleermuizen) en het veiligstellen van voldoende groen ondanks de verdichtingsopgave.

In Rotterdam-Zuid hebben de gemeente Rotterdam en woningcorporatie Vestia om alle genoemde redenen samen op het bekende wooncomplex De Peperklip het langste natuurdak van Nederland aangelegd. Het dak biedt op warme zomerdagen verkoeling en op een koude winterdag zorgt de isolatie voor een behaaglijke binnentemperatuur. Als het hard regent, houden de planten het regenwater langer vast, zodat er minder kans op wateroverlast is.[8] Samenwerking tussen gemeenten en woningcorporaties is overigens niet alleen nodig voor het initiëren van projecten, maar ook ten behoeve van goed onderhoud. Een mooi voorbeeld daarvan is de buurtmoestuin in de wijk Overvecht in Utrecht. Woningcorporatie Mitros stelde een stuk grond beschikbaar en de moestuinbakken worden door ongedocumenteerde migranten onderhouden, ondersteund door Stichting Seguro (die zich inzet voor kansarme ongedocumenteerden met psychische en/of fysieke problemen). De gemeente ondersteunt het project met subsidie.

Het betrekken van bewoners

Bij de vergroening van de woonomgeving zijn meerdere partijen betrokken, waaronder gemeenten, woningcorporaties, hoveniers, bewoners en vaak ook ngo's (zoals KNNV, SOVON, IVN, Vlinderstichting, provinciale Natuur- en Milieufederaties en lokale groene stichtingen en verenigingen). Zelfs wanneer initiatieven vanuit bewoners ontstaan, komen vergroeningsprojecten zonder betrokkenheid van de overheid vaak niet van de grond. Deze

betrokkenheid bestaat uit subsidies of ondersteuning in natura, bijvoorbeeld door te helpen met het beheer, door grond, gebouwen of gereedschap beschikbaar te stellen, of door advies te geven. Volgens de Wageningse onderzoekers is het kansrijk om bewoners in kwetsbare wijken actief te betrekken bij keuzes over werkzaamheden in hun woonomgeving: "Het maakt bewoners trots op hun buurt, het leidt tot meer sociale cohesie en tot een meer zorgvuldige omgang met de buitenruimte. Ook leidt het tot verbeterde werkomstandigheden voor de gemeente en woningcorporaties."

Echter, de onderzoekers concluderen ook dat het moeilijker is dan in wijken met andere sociaaleconomische klassen om tot langdurig succes te komen. De gewenste verbetering van de sociale cohesie door meer groenvoorzieningen lukt volgens hen alleen als bewoners de gelegenheid krijgen om elkaar te ontmoeten. Bijvoorbeeld door de groenvoorzieningen samen te ontwerpen, door het gezamenlijke beheer van het groen of door de organisatie van sociale evenementen. Zij bevelen bijvoorbeeld het organiseren van kindervergaderingen aan wanneer er groen voor kinderen wordt ontworpen. Bewonersparticipatie in kwetsbare wijken vraagt dus een grote inspanning. Deze inspanning moet ook na realisatie van de plannen worden voortgezet. De vergroening van kwetsbare wijken bestaat misschien voor de helft uit sociale activiteiten (zoals communiceren en organiseren) en voor de andere helft uit de fysieke verbetering van het groen (ontwerp, aanleg, beheer).

8. https://www.resilientrotterdam.nl/groen-dak-van-wooncomplex-de-peperklip-gereed

Tips voor Nederlandse gemeenten die willen investeren in groen

- Kijk niet vanuit een bezuinigingsperspectief, maar vanuit innovatie en verbetering.
- Houd rekening met wie de omwonenden zijn (bijvoorbeeld met betrekking tot sociale klasse en weerbaarheid, leeftijden, alleenstaand of in gezinsfase) en maak onderscheid tussen het benaderen van actieve burgers en het activeren van niet-actieve burgers.
- Ontwikkel coachende vaardigheden bij uitvoerende krachten zoals groenbeheerders en help hen zorgvuldig om te gaan met bewoners.
- Kies voor een actieve benadering met een lange adem; investeer in het opbouwen van contacten en vertrouwen (niet als eenmalige investering, maar ook om onderhoud te waarborgen).
- Bouw kennis op over lokale initiatieven waarop aangesloten kan worden; maak gebruik van bestaande netwerken in de wijk (buurtinitiatieven, organisaties).
- Bevorder samenwerking tussen groenbeheer en sociaal domein.

Voor wie hier meer van wil weten

– Artikel uit Het Financieele Dagblad (2021, 8 januari): Kantoren maken ons ziek, hoe maken we ze gezond?
– Inspiratieboek van Platform31 (2020): Energietransitie en gezondheid in kwetsbare wijken
– Boek van Florence Williams (2017): *The nature fix: Why nature makes us happier, healthier and more creative.* New York, Verenigde Staten: W. W. Norton & Company
– TED-talk van Florence Williams (2016): Making Spaces of Awe and Restoration
– Documentaire van Florence Williams (2017): Your Brain on Nature
– Klostermann, J., Krijgsman, A., & Snep, R. (2019). *Groenvoorziening in sociale woningbouw: Stand van zaken in literatuur en praktijk voor het project 'Prettig Groen Wonen'* (Rapport 3021). Wageningen University & Research
– Strategisch programma RIVM, 2019-2022
– Het project 'Groen voor Grijs'
– Artikel over het project 'Housing-in-a-park' in Singapore
– Operatie Steenbreek

Experimentenprogramma Verduurzaming van Kwetsbare Wijken

In dit meerjarige programma werken Platform31 en Nyenrode Business Universiteit samen met gemeenten aan een integrale, sociale en milieutechnische verduurzamingsaanpak voor kwetsbare wijken. Onze gezamenlijke ambitie? Integrale verbetering van de wijken, mede gerealiseerd vanuit de grote investeringen die gemoeid zijn met de energietransitie. In deze reeks delen we goede voorbeelden uit de praktijk.

Fotografie: Alex Schröder